

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/71770>

Please be advised that this information was generated on 2018-06-21 and may be subject to change.

Grietje Dresen,

‘Seks, religie en gender in de westerse traditie’.

In: *Narhex. Tijdschrift voor levensbeschouwing en educatie*

Jrg. 8 (2008) nr. 3 (themanummer *Lastige lust*), p. 29-33

Seks, religie en gender in de westerse traditie

GRIETJE DRESEN

Jongeren worden geconfronteerd met een overdaad aan seks in de publieke ruimte. Kan religie of levensbeschouwing hun nog iets bieden in de omgang daarmee? En hoe kun je die 'seksualisering' plaatsen tegen de achtergrond van de westerse, christelijke traditie? In dit artikel ga ik eerst in op de laatste vraag. Ik sluit af met de vraag of en hoe levensbeschouwing houvast kan bieden.¹

Seks en jongeren: het probleem is wellicht zo oud als de mensheid. Ordening van de seksualiteit is een culturele noodzaak, vooral vanwege het nageslacht dat uit seks geboren placht te worden. In de westerse cultuur werden seksualiteit en voortplanting geordend binnen het betekenisstelsel van het christendom. Christelijke duidingen werkten door, óók in latere seculiere vormen als het monogame burgerlijk huwelijk, en zelfs in de protestcultuur van de jaren zestig en het vervolg daarvan, zoals ik zal laten zien.

Lustbeheersing

De christelijke traditie stond van het begin af aan argwanend tegenover de seksuele lust. Apostelen en kerkvaders waren geletterde mannen, wier denken onder invloed stond van Latijnse en Griekse filosofen, en ascetische gnostici. Huwelijk en voortplanting golden voor de meesten van hen als onvrijmakende zaken, die hen afleidde van een rustig, beschouwelijk leven. Onder invloed van ascetische denkers gingen niet alleen huwelijk en voortplanting, maar ook de seksuele begeerte als zodanig gelden als onvrijmakend. De begeerte zou 'verslaven', de man tot slaaf van zijn lust maken, en ging gelden als een teken bij uitstek van de toestand waarin de natuur na de zondeval geraakt zou zijn: een toestand van disharmonie.

Voor de mens betekende dit dat zijn 'gevalen' vlees in opstand kwam tegen zijn geest - als straf voor de opstand van de eerste mensen tegen God. De apostel

1 Dit artikel is een ingekorte bewerking van mijn lezing op 24 april 2008 op het symposium Seks en religie, een symposium van het Soeterbeeck programma van de Faculteit Religiewetenschappen van de RU Nijmegen, waarop laatstgenoemde vraag centraal stond.

Paulus en kerkvader Augustinus ijken met deze beeldspraak van 'opstandig vlees' de christelijke moraal, zeker de huwelijksmoraal. Ongehuwd blijven had voor hen de voorkeur. Als de lust teveel brandde, kon je beter huwen, om ontucht te voorkomen. Maar ook binnen het huwelijk moest de lust beheerst worden en gericht op het voortbrengen van kinderen ter ere van God. Lust was een gevaarlijke, want onredelijke, ordeverstoring aandrif. De naklank daarvan is nog te vinden in het katholieke verbod op voorbehoedmiddelen. Volgens de kerk werken deze averechts omdat ze niet werken als middel tegen de 'kwaal': het najagen van lust. De kerk zet nog steeds alle kaarten op lustbeheersing; rubber acht zij letterlijk een lapmiddel.

In de 'Da Vinci Code' vind je de herinnering aan de stereotiepe associatie van tegenbeweging en verdachte seks.

Mannelijk lid

Voor een goed begrip van het christelijk beschavingsoffensief van de individuele lustbeheersing is het belangrijk te beseffen hoezeer de inzet ervan 'gegenderd' was. De christelijke moraal werd gedefinieerd vanuit de ervaringen van (geletterde) mannen met hun eigen lichaam: met de 'onredelijkheid' en 'onwillekeurigheid' daarvan - die voor Augustinus verbeeld werden in de opstandigheid van het mannelijk lid. Het ervaringsgegeven dat het lid niet bewogen wordt door rede en wil, gold voor hem als gevolg, maar ook als metafoor van de zondeval: als hét beeld van de opstand van het 'vlees' tegenover de ordenende macht van rede en wil (voor geletterde mannen vaak de kern van het mens-zijn).

Die ervaring van het opstandige vlees ('de geest is gewillig maar het vlees is zwak') doortrok het denksysteem van de christelijke moraal, zeker de huwelijksmoraal. Binnen dat systeem werden mannen opgeroepen hun lust te beheersen en om hun vrouw te ontzien. Want de kerk was goed op de hoogte van de verschillen tussen mannen en vrouwen, wat betreft het najagen van lust en de risico's daarvan. De nadruk op zelfbeheersing, huwelijksrouw en wederzijdse beschikbaarheid was bedoeld om promiscuïteit te voorkomen en de opvang van kinderen binnen een patriarchaal goedgeordend gezin te garanderen.

Rocksterren

Nu wordt een cultuurgeschiedenis niet alleen bepaald door haar woordvoerders. Wordvoerders beschikken echter over de taal, macht en middelen om bepaalde praktijken te sanctioneren, en andere te diffameren. Individuele seks buiten het huwelijk ging gelden als zondige ontucht waarvoor je, bij volharding, zou branden in de hel. En groepen die zich qua leer en leven teveel buiten de kerk bewogen, werden gediffameerd door hen te verdenken van ongeoorloofde seksuele praktijk-

ken. Seksuele losbandigheid gold in de hele westerse geschiedenis als schrikbeeld waarin de gevestigde orde het tegenbeeld van zichzelf projecteerde, het door haarzelf verdrongene terugzag. In de *Da Vinci Code* vind je nog de herinnering aan die stereotiepe associatie van tegenbeweging en verdachte seks.

*Seks leek hét middel om de hemel op aarde te ervaren.
En die hel - daar geloofde toch niemand meer in?*

Vanaf 1960 voltrok zich in het westen binnen enkele decennia de ingrijpende overgang van een homogene cultuur, waarin seks taboe was, naar een pluri-forme samenleving waarin *sex sells*. Iedereen boven de vijftig (waaronder ikzelf) heeft die overgang meegemaakt: van de besloten gezinssfeer in de jaren vijftig, via de antiautoritaire revolutie van eind jaren zestig, waarin vrije seks omarmd werd als symbool van antiburgerlijke vrijheid, naar de onverbloemde verbeelding van seks nu. Seks lijkt van antisymbool een heersend symbool geworden: symbool van de westerse vrijheid als consument ons genot na te jagen. Pas sinds 1960 waren de culturele omstandigheden dusdanig - mede dankzij de pil, nieuwe media en vooral toegenomen welvaart - dat de seksuele vrijmoedigheid die traditioneel als 'buitenechtelijk' afgekeurd werd, kon uitgroeien tot omarmd symbool van vrijheid - zij het eerst nog een protestsymbool, geproclameerd tegen de gevestigde orde in. De protestcultuur van die jaren verbond zich met andere antiburgerlijke symbolen tot een cultuur waarin Seks, Drugs en Rock&Roll de nieuwe vrijheid samenvatten.

Maar de vrijheden die gevierd en bezongen werden onder dit motto, werden aanvankelijk nog steeds gedefinieerd door mannen. De meest bekende rocksterren waren mannen en de seks die zij 'met sympathie voor de duivel' bezongen of belichaamden, was een statement van het mannenlijf en de begeerten daarvan. Golden die begeerten in de christelijke traditie als bron van onheil, vanaf de jaren zestig ging het vieren ervan juist gelden als bron van heil. Seks leek hét middel om de hemel op aarde te ervaren. En die hel - daar geloofde toch niemand meer in?



Madonna

Vrouwen hadden aanvankelijk weinig aandeel in de definiëring van deze vrijheden en geneugten. Pas dankzij de tweede feministische golf veroverden zij een plaats als publieke actoren en kregen zij actief deel aan wat de socioloog Parsons de 'expressieve revolutie' noemde: de permanente zelfexpressie als kenmerkend fenomeen van de westerse cultuur. In de jaren zeventig en begin jaren tachtig waren feministes echter huiverig voor het publiekelijk opsieren van het vrouwenlijf als seksueel lichaam. Het verleidelijke vrouwenlijf heette een 'lust-object' voor mannen, opgetuigd voor de mannelijke blik, die de publieke ruimte domineerde. Vrouwelijke popsterren en feministes kleedden zich in die tijd meestal niet sexy, veeleer androgyn.

In de popcultuur werd deze schroom actief opengebroken door Madonna. In 1984 verscheen haar album *Like a Virgin*, waarin zij bewust speelt met haar religieuze achtergrond en de seksuele taboes daarin. In de jaren tachtig en negentig werd zij voor miljoenen meisjes het symbool van seksueel actieve vrouwelijkheid, onder het motto: *Express yourself!* Madonna's spel met symbolen en antisymbolen werd razendsnel ingehaald door de commercie, in een tempo dat vanaf de jaren tachtig gewoon werd. De ontwikkeling van nieuwe media, vooral videoclip en internet, speelde daarin een grote rol. Maar deze media werden ook dankbaar gebruikt binnen de marketingstrategieën van een steeds agressiever reagerende markteconomie.

Seksbommen

Het sexy vrouwenlijf ontwikkelde zich zo, via Madonna en volgende idolen en via gerichte marketing, tot symbool van zelfexpressie voor en door vrouwen zelf. Jonge meiden kleden zich nu als seksbommen en worden door hun glossy's opgeroepen actief op de versierstoer te gaan. Jongens én meiden worden gericht aangesproken met beelden waarin mannelijkheid en vrouwelijkheid extreem geseksualiseerd zijn. Zij meten zich aan die beelden - maar moeten op school en werk gewoon als gelijken met elkaar omgaan. En dat in een levensfase waarin hun lichaam zich danig roert, ze naarstig zoeken naar hun identiteit, maar het ook nodig hebben ergens bij te horen.

Hun zoektocht komt mij complexer voor dan wat mijn generatie rond de jaren zeventig doormaakte. In een omgeving waarin zij weinig houvast hebben aan beproefde modellen en verhalen, maar wel constant bestookt worden door media, marketing en extreem geseksualiseerde idolen, moeten ze al experimenterend uitvinden bij welke stijlen, welke mensen en welke seksuele omgangsvormen ze zich goed voelen. Die zoektocht kan lang duren, veel omwegen nemen, en behoorlijk ontsporen. Maar jongeren voltrekken deze per definitie zelf, met wisselende *peer groups*, en shoppen de stijlen die hun aanstaan zelf bij elkaar.

*De verschillen tussen mannen en vrouwen
zijn - als het om seks gaat - nog steeds, óók, machtsverschillen.*

Machtsverschillen

Kunnen levensbeschouwingen hun hierin nog houvast bieden? Ik heb laten zien dat we feitelijk in onze omgang met seks al schatplichtig zijn aan de christelijke traditie, in de vorm van de lustbeheersing die door onze beeldcultuur verondersteld wordt. Seks of bloot in de publieke ruimte veronderstelt immers dat de voorbijganger zijn lust effectief kan beheersen en uitstellen. Tot in de supermarkt, of tot in bed. Beheersing van de eigen lust - niet bijvoorbeeld segregatie der seksen - is het westerse antwoord op het 'probleem' van de lust.

Maar bloot slaat ook dood, zegt een spreekwoord. Seks is niet meer taboe, maar bijna een must. Iets dat een moderne meid niet kan weigeren, of waarin een jongen zijn mannelijkheid moet bewijzen. En ik gebruik die voorbeelden van jongen en meisje niet willekeurig. Want ik denk dat er - nog steeds - feitelijke verschillen zijn tussen jongens en meisjes, wat de ervaring van seks betreft. Verschillen die samenhangen met hun verschillend lijf en daarmee samenhangende fysieke ervaring van seks, en verschillen in kwetsbaarheid en betrokken emoties. Verschillen die deels onophefbaar zijn en de eeuwige 'strijd der geslachten' uitmaken, en door de extreem geseksualiseerde beelden waarmee wij gebombardeerd worden, naïef worden uitvergroot. Naïef, omdat gesuggereerd wordt dat het om een spel gaat waaraan de partners in vrijheid en gelijkheid deelnemen, ieder met bijpassende uitdossing; dames bij voorkeur in sexy lingerie. Maar de verschillen tussen mannen en vrouwen zijn - als het om seks gaat - nog steeds, óók, machtsverschillen. Machtsverschillen die aangrijpen bij ons lichaam, die door een veronderstelde vrijheid en gelijkheid gebagatelliseerd worden, maar die ons leven feitelijk wel ingrijpend bepalen.

Wat goed doet

Als ethica én als vrouw en moeder denk ik dat in onze cultuur de belangrijkste taak van de oudere generatie op het gebied van seks niet bestaat in het aanreiken van religieuze duidingen. Symbolen en rituelen shoppen jongeren zelf wel bij elkaar, zoekend naar de groepen en stijlen waar ze bij willen horen. De belangrijkste 'inwijding' van jongeren als het om seks gaat, bestaat in het bevorderen van hun reflexiviteit en hun zelfvertrouwen, opdat ze bewust leren kiezen uit de veelheid van beelden die worden aangereikt. En vooral: leren vertrouwen op hun eigen intuïtie en ervaring over wat henzelf en anderen goed doet, en wat niet.